

Список литературы:

1. Kenc T., Sabirova R., Zinullina A., Development of public private partnership approach in oil and gas of Russia.// Вестник Атырауского государственного университета - №3(54) - 2019. - С.88-93
2. Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства// Европейская экономическая комиссия. Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк – Женева: ООН, 2008. X. - С. 114
3. PFI and PF2 //Report by the UK's National Audit Office (NAO), January 2018, p.14, Электронный ресурс: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2018/01/PFI-and-PF2.pdf>
4. Katz D. Financing infrastructure projects: Public Private Partnership // New Zealand Policy Perspectives Paper №06/02, March 2006. – Wellington, 2006. - p.7-8

Abstract

This article discusses the advantages and disadvantages associated with the effectiveness of public-private partnerships. The analysis was carried out by the author through the prism of international experience and leads to the conclusion that the PPP mechanism is ambivalent in nature. The disadvantages of the mechanism stem from its advantages.

Key words: Public-private partnership, PFI, risks, uncertainties, advantages, regulation, analysis.

FTAMP 04.15.23

Альдешова С.Б., Ахметова Г.Т., Жубанова С.Б.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
Атырау қ., Қазақстан Республикасы

samalab_79@mail.ru

ПРОБЛЕМАЛЫҚ НЕСИЕЛЕРДІ БАСҚАРУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРДІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ НЕСИЕЛЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Проблемалық қарыздар - бұл қарыз алушы тарапынан міндеттемелер орындалмайтын кредиттер. Басқаша айтқанда, қарыз алушы өзіне берілген қарыз шарты бойынша төлем шарттарын белгіленген мерзімде сақтамайды. Проблемалы қарыздардың туындауын толық болдырмау мүмкін емес, себебі қарыз алушылардың төлем қабілеттілігі экономикалық және басқа да сыртқы факторлардың әсер етуі нәтижесінде төмендейді.

Проблемалық несиелермен жұмыс істеудегі ЕДБ-ның негізгі мақсаты проблемалық қарыздардың санын азайту болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін әртүрлі әдістемелер қолданылады. Мысалы, мерзімі аз қарыздары бар заемдарды қайта құрылымдауды ұсыну, заемдарды жіктеу, провизиялар құру, мемлекеттік бағдарлама және т.б. шеңберінде заемдарды қайта қаржыландыру.

Негізгі сөздер: проблемалық қарыздар, екінші деңгейлі банктер, мемлекеттік бағдарлама, заемдарды жіктеу, несиелік қоржын, қарыз алушы, аутсорсинг, цессия.

Несиелік қоржынның сапасына және несиелік тәуекелді басқару кезінде қолданылатын әдістерге қарамастан, барлық банктер қандай да бір шамада несиелерді қайтармау проблемаларына тап болады. Әрбір банктің өз қоржынында проблемалық несиелер бар, сондықтан басты мәселе берілген қарыздардың жалпы құнына қатысты банк үшін осы несиелердің рұқсат етілген деңгейін белгілеу болып табылады. Шетелдік банктер үшін көрсеткіштердің мынадай мәндері қолайлы болып табылады:

- берілген қарыздардың жалпы көлеміндегі есептен шығарылған қарыздардың үлес салмағы-0,25-0,75%;

- берілген жалпы көлемде мерзімі өткен несиелердің үлес салмағы (90 күннен астам) - 0,5-3%.

Қазақстан жағдайында проблемалық берешекті реттеу мәселесі өзінің өзектілігін арттырады, себебі жергілікті банктердің несиелер қоржыны бойынша проблемалық және мерзімі өткен берешектің көрсеткіштері әртүрлі бағалауларға сәйкес әлемнің неғұрлым дамыған елдерінің банктеріндегі көрсеткіштер деңгейінен жоғары. [1].

Осыған байланысты, сондай-ақ әлемдік тәжірибеге және банк қызметіндегі тәуекелді төмендету рәсіміне сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі тұрақты негізде екінші деңгейдегі банктерге тәуекелдерді реттеу жүйесін тұтастай, ал бірінші кезекте несиелік тәуекелді жетілдіруді ұсынады. Яғни, бастапқы кезеңде ықтимал қарыз алушы төлемге қабілетті бола ма, соны байқайтындай етіп, несие алуға арналған өтініштерді қарау жөніндегі үдерісті тұрақты негізде жетілдіру.

Банктердің тәжірибесінде несиелік үдерісте проблемалық болып табылатын әлеуетті берешектері анықтауға көмектесетін негізгі сәттерді қарастыруға болады:

- қарыз алушының қаржылық дәрменсіздігі, қарыз алушы туралы қолда бар ақпаратта қайшылықтар мен алшақтықтардың болуы;

- қарыз алушы іздейтін байланыстарын пайдалануы мүмкін серіктес;

- басшылықтың негізгі моральдық қасиеттері (оның ішінде негізгі серіктестердің арасында билік үшін күрес, басшылықтағы жиі ауысу, отбасы мүшелері, компания иелері арасындағы билік үшін күрес, бас менеджердің тепе-теңсіз стративті сипаты, қарыз алушы басшылығының несие үдерісінің жылдамдығын арттыруға ұмтылысы, банк қызметкерлеріне қысым көрсету);

- қарыз алушының сатып алушылары мен жеткізушілері әртараптанбайды, қарыз алушының дебиторларға бақылауы әлсіреген болып табылады;

- қарыз алушы осы уақыт кезеңінде белгілі бір проблемаларды бастан өткеретін салаға жатқызылған;

- активтер мен пассивтер жеке баптар бойынша нақтыланбайды;

- қарыз алушы қарыз мақсатын нақты ұсынбайды;

- қарыз алушының несиені өтеу бойынша нақты бағдарламасы жоқ;

- берешекті өтеу үшін резервтік көздер жоқ;

- қарыз алушыда материалдық қамтамасыз ету жоқ;

- қарыз алушының шаруашылық қызмет туралы деректерді беру мерзімділігі бұзылған;

- банктік шоттарды жүргізу бойынша тәртіп нормаларынан ауытқушылық бар және т.б.;

- несиені беру бойынша негізгі шарттардың өзгеруі; несиені өтеу бойынша схемадағы кейбір өзгерістер; берешекті ұзарту;

- қарыз алушы ұйымының шаруашылық және қаржылық қызметінің көрсеткіштеріндегі жоспарланған мөлшерден кейбір ауытқулар;

- қарыз алушының бақылау және есепке алу жүйесіндегі кейбір ауытқулар [2].

Нақты бар проблемалық қарыздар белгілі бір тетіктерді пайдалануды талап етеді:

- қауіп дәрежесі бойынша құралдардың әртүрлі жіктелуі;

- резервтің белгілі бір көлемін құру;

- проблемалық берешекті есепке алу;

- қарызды есептен шығару.

Проблемалық активтерді анықтау қорытындылары бойынша банк ықтимал шығындарға қарсы баламалы резервтер құруы қажет. Берілген несиелер бойынша шығындарды жабуға арналған резерв банктің шығыстарына жатқызу жолымен банктің бөлінбеген таза кірісі есебінен құрылады. Осылайша, банктің пайдасы мерзімінде қайтарылмаған резерв есебінен есептен шығарылған несиелер сомасына азайтылады.

Резервтер құру және несиелерді есептен шығару жөніндегі ережелер міндетті, сондай-ақ ұсынымдық сипатта болуы мүмкін, бұл өз кезегінде ҚР ҰБ ережелері негізінде белгіленетін банктік ережелерге, сондай-ақ салық салу жөніндегі қолданыстағы жүйеге байланысты. Активтерді жіктеу жөніндегі қатаң нормалардың ұйғарымдары жоқ елдерде банктер пайыздарды есептеу тоқтатылатын заемдардың деңгейін, несиелер мен шығындар бойынша резервтердің көлемін өздері белгілейді. Өз кезегінде бұл ұсынылатын қаржылық есептердегі дұрыс емес деректерге, сондай-ақ шығындардың жинақталуына және қаржылық шығындардың жеткілікті үлкен көлеміне әкеледі [3].

Қазақстан банктерінде несиелік тәуекелдер бойынша провизиялар (резервтер) ҚР ҰБ Басқармасының 2013 жылғы 25 ақпандағы №65

қаулысымен бекітілген «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» ҚР Заңының, ХҚЕС № 9 «Қаржы құралдары: тану және өлшеу» талаптарына сәйкес құрылады және регламенттеледі.

Заңға сәйкес, қаржы активтері бойынша провизиялар (резервтер) мынадай тәртіппен құрылады:

1. активтер біртекті және жеке болып жүйеленеді;
2. жеке активтердің құнсыздануын талдау жүзеге асырылады;
3. құнсыздану белгілері анықталған жеке активтер бойынша:
 - актив бойынша қамтамасыз ету болған кезде болашақ ақша ағындарына мониторинг және модельдеу жүргізіледі, мұндай қамтамасыз етудің құны болашақ ақша ағындарының болжамын арттырады;
 - болашақ ақша ағындарының дисконтталған құны есептеледі;
 - провизияларды (резервтерді) есептеу жүргізілетін күннің басында пайда болған активтің баланстық құны мен болашақ ақша ағындарының дисконтталған құны арасындағы айырма ретінде провизиялардың (резервтердің) мөлшері қалыптастырылады;
 - пайыздың тиімді мөлшерлемесі ауыстыру әдісін немесе Microsoft Office Excel «КИМ» (ішкі кірістілік мөлшерлемесі) автоматтандырылған функциясын немесе басқа да ұқсас автоматтандырылған функцияларды пайдалану арқылы есептеледі;

Несиелік қызмет тәуекелінің қолданыстағы факторларына қатысты есептік резерв мөлшерін табу мақсатында несиелер бес сапа санатының біріне кәсіби пікір негізінде жүйеленеді:

- I (жоғары) сапа санаты (стандартты несиелер) - банктің несиелік қызметінен тәуекелдің болмауы (клиенттің несие бойынша міндеттемелерді орындамауы немесе тиісінше орындамауы нәтижесінде қаржылық шығындардың мүмкіндігі нөлге тең);
- II сапа санаты (стандартты емес несиелер) - қолайлы несиелік тәуекел (клиенттің несие бойынша міндеттемелерді орындамауы не тиісінше орындамауы нәтижесінде қаржылық шығындардың жол берілуі 1 ден 20% дейінгі мөлшерде оның құнсыздануына себепші болады);
- III сапа санаты (күмәнді несиелер) - елеулі несиелік тәуекел (клиенттің несие бойынша міндеттемелерді орындамауы не тиісінше орындамауы нәтижесінде қаржылық шығындардың ықтималдығы оның құнсыздануын 21-ден 50%-ға дейінгі мөлшерде негіздейді);
- IV сапа санаты (проблемалық несиелер) - несиелік тәуекелдің жоғары деңгейі (клиенттің несие бойынша міндеттемелерді орындамауы немесе тиісінше орындамауы нәтижесінде қаржылық шығындар мүмкіндігі оның 51-ден 100%-ға дейінгі мөлшерде құнсыздануын болжайды);
- V (төмен) сапа санаты (үмітсіз несиелер) - қарыз алушының несие бойынша міндеттемелерді орындауға қабілетсіздігіне немесе бас тартуына байланысты несиелерді қайтаруға жол бермеу жоқ, бұл несиелердің толық құнсыздануын (100 %) болжайды.

II-V сапа санатына жатқызылған несиелер құнсызданған болып табылады.

Проблемалық несиелерді есепке алу. Егер қарыз алушы қарыздың негізгі сомасын және ол бойынша сыйақыларды мерзімінде өтемесе, банк несиені жинақтау қағидаты бойынша есепте көрсету қажет пе немесе жоқ па, оны шешуге міндетті. Жеңілдететін факторлар қол жетімсіз болған жағдайда, америкалық банктер төлем мерзімі 90 күннен астам болған жағдайда, аталған жинақтау қағидатынан бас тартуы тиіс және есептелген, бірақ алынбаған пайыздардың жалпы сомасы банктің негізгі кіріс шотынан есептен шығарылуы тиіс. Егер банктер мұны жасамаған жағдайда, олардың кіріс мөлшері жоғары болады [4]. Бұл талап әлемнің көптеген елдерінде жұмыс істесе де, оны іске асыру тәжірибесі жеткілікті.

Несиелерді есептен шығару. Осы салада банктердің саясатын жүргізу өте әртүрлі. Көп жағдайда үмітсіз немесе күмәнді борышты есептен шығару немесе есептен шығару туралы шешімді банктер дербес қабылдайды, алайда кейбір елдерде бұл талап міндетті болып саналады. Оны болдырмау кенеттен мүмкін емес немесе салық салу жағдайларында банктер несиені есептен шығару туралы шешім қабылдай алады. Қолда бар активтердің нарықтық құны бойынша есебін жүргізу мақсатында заемды ішінара есептен шығару қолданылуы мүмкін. Кейбір елдердің банктері есептен шығарылған жағдайда олар сот арқылы қарыз алушыдан төленген несие алу мүмкіндігінен айырылады, ал қарыз алушы есептен шығарылған жағдайда өзін аталған міндеттеме жоқ деп есептей отырып жүргізеді. Салық салынбайтын тәртіпте есептен шығарылғанға дейін несиені өтеу бойынша заңды мүмкіндіктерді банктер алып тастауы тиіс елдерде (көрсетілген жорамалдар әртүрлі елдердің заңнамаларында бар), несиені есептен шығару белгісіз уақытқа созылады.

Несиені қолда бар баланыстан, сондай-ақ оған үшінші тарапқа, мысалы коллекторлық агенттікке қойылатын барлық құқықтарды іске асыру жолымен есептен шығаруға болады. Көп жағдайда, ұқсас сату жалпы баланстық құнына айтарлықтай үлкен дисконтпен жүргізіледі, онда екі құн арасындағы айырмашылық шығындар мен пайда туралы есепте көрсетіледі және осылайша резерв көлемі азаяды. [5].

Алайда, кейбір елдерде badbank тұжырымдамасымен қатар, негізінде банк пен клиент арасында бизнесті одан әрі дамыту үшін жауапкершілікті бөлу жатқан creative-banking деп аталатын идея да қолданылады. Берешекті өндіріп алу үшін сот әдістерін пайдаланудың орнына банк қызметкерлері несие алушы бизнесінің құрылымын егжей-тегжейлі зерделейді, бұл ретте оған өз істерін түсінуге көмектеседі, қажетті іс-әрекеттердің белгілі бір бағдарламасын әзірлейді.

Банктердің проблемалық несиелермен жұмыс істеудің негізгі әдістерінің біріне берешекті қайта құрылымдау жатады. Қайта құрылымдау туралы келісім оның нақты жағдайларына байланысты банктік қарыздың базалық шартының жай жағдайын түзету ретінде, сондай-ақ берілген қарыздар

бойынша қарыздың жаңалығы, бас тарту немесе кешіру ретінде саралануы мүмкін. Бұдан басқа, борышты қайта құрылымдау міндеттемені қамтамасыз етудің қосымша әдістерінің туындауымен қатар жүреді.

Борышты қайта құрылымдауға келісе отырып, кредитор өзін қосымша тәуекелдерге ұшыратады. Бұл ретте аса маңызды тәуекелдерге мыналар жатады: несиелік тәуекел; жаңа міндеттемені сақтамау немесе тиісінше орындамау тәуекелі; борышкердің банкроттығы кезіндегі келісімді даулау тәуекелі; қайта құрылымдау туралы келісімді және өзге де бұзулар бойынша қамтамасыз ету туралы келісімдерді даулау тәуекелі. [6].

Коллекторлық қызметті бағалау Қазақстанда бар коллекторлық компанияларды олардың оң жақтары мен кемшіліктерін ескере отырып топтастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта коллекторлық агенттіктердің мынадай түрлері жұмыс істейді:

- Мықты заң фирмалары негізінде ұйымдастырылған, мәні бойынша осы фирмалардың бір бөлімі болып табылатын заңды – агенттіктер;

- Банктің өзіндік СЭБ-ның жалғасы болып табылатын және өз банкіне немесе байланысты банктер тобына қызмет көрсететін банктік-агенттіктер;

- Тараптық ұйымдарға борыштарды қайтару үшін бастапқыда құрылған мамандандырылған-агенттіктер.

Қазіргі уақытта іс жүзінде барлық коллекторлық компаниялар жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің әкімшілік-құқықтық нысанында құрылады және өз қызметінде негізінен ЖШС туралы заңды басшылыққа алады. Қазіргі уақытқа дейін коллекторлық компанияның құқықтық қатынастары арнайы заңнамалық және нормативтік базалармен реттелмейді, бұл өз кезегінде әртүрлі артықшылықтар мен кемшіліктерге ие және егер коллекторлық компаниялардың қызметі мен өкілеттіктерін бір жерде шектейтін болса, онда біздің уақытта ЖШС қызметі әлдеқайда оңайлатылғандықтан, олардың қызметінде қолайлы көрініс табады.

Қазақстандық тәжірибеде коллекторлық агенттіктермен жұмысы істеудің екі негізгі әдісі қалыптасты:

- Аутсорсинг (агенттік шарт);

- Цессия (талап ету құқығын беру).

Аутсорсинг деп коллекторлық агенттікке проблемалық несиелерді басқаруға беру түсініледі.

Борышты талап ету құқығын беру (цессия) кредитордың құқықтарын коллекторлық агенттікке беруді көздейді (бұл ретте борышкердің келісім талап етілмейді, бұл жағдайда шартта ескерілмеген).

Қолданыстағы Қазақстан заңнамасында «аутсорсинг» ұғымы жоқ, демек мұндай құқықтық қатынастар осындай міндеттемелерді реттеу бойынша ұқсас азаматтық-құқықтық шарттардың бірнеше түрімен реттеледі.

Проблемалық қарыздардың пайда болу тәуекелдерін азайту үшін банктер жасайтын барлық шараларға қарамастан, проблемалық несиелер санының азаюы байқалмайды. Кейбір банктерде проблемалық қарыздардың саны тіпті өсуде. Бұл мәселе күрделі болып отыр және Қазақстан

Республикасының Үкіметі араласпауы мүмкін емес. Мәселен, 2012 жылдың қаңтарында «Проблемалық кредиттор қоры» құрылды. Оның негізгі міндеттері келесілер:

- екінші деңгейдегі банктердің несиелік қоржынының сапасын жақсарту;

- республикалық бюджет және ҚР Ұлттық банкінің қаражатынан ҚР мемлекеттік Оңалту банкіне берілген несиелерді қайтару бойынша іс-шаралар жүргізу;

- бұрын республикалық бюджет қаражаты есебінен берілген несиелер, сондай-ақ ҚР мемлекеттік кепілдіктер бойынша міндеттемелерді орындауға бағытталған қаражат бойынша берешекті республикалық бюджетке өндіріп алу;

- мемлекет кепілдік берген қарыздарға және мемлекеттік қарыздарға қызмет көрсету;

- дебиторлық берешекті өндіріп алу;

- оңалту рәсімдеріне қатысу;

- салық төлеуші (салық агенті) кепілген салынған мүлікті, сондай-ақ салық төлеушінің (салық агентінің) билік етуі шектелген мүлікті және Мемлекеттік кіріс органдары ұстаған тауарларды өткізу жатады.

Алайда, «Проблемалық кредиттер қоры» бірінші кезекте халықты қолдау үшін құрылды. ЕДБ-ны қолдауға келетін болсақ, проблемалық қарыздарды, әсересе ипотекалық қарыздарды қайта құрылымдау және қайта қаржыландыру үшін қаражат бөлу қажеттілігі болды. Бұл, ең алдымен, мұндай қарыздар бойынша кепілде борышкерлердің жалғыз баспанасы болғанына негізделеді. Басқаша айтқанда, қарыз алушы қандай да бір себептер бойынша қиын қаржылық жағдайға тап бола отырып, несие бойынша берешектері төленбеген жағдайда банктің пайдасына жалғыз тұрғын үйді жоғалтып алуы мүмкін. Осылайша, банктер қарыз алушыларды тұрғын үйінен айырып, тұрғын үй кепіл объектілеріне өндіріп алуға мәжбүр болған күрделі жағдай қалыптасты. Мұндай жағдайлар банктердің беделіне және қарыз алушылардың моральдық жағдайына теріс әсер етті. Дәл осы халықты қорғау және банктерді қолдау үшін ипотекалық қарыздарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарлама енгізілді. Ол банктерге қарыз алушылардың меншігінде тұрғын үй мүлкін қалдыра отырып, шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Әрине, бірінші кезекте, әңгіме сыртқы факторлардың ықпал етуі нәтижесінде қиын қаржылық жағдайға тап болған қарыз алушылар туралы болып отыр. Сонымен қатар, бірінші кезекте банктер халықтың әлеуметтік жағынан осал топтарынан зейнеткелер, мүгедектер, көп балалы отбасылар және т.б. қарыз алушылардың қарыздарын қарауға тырысады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баймуратов У.Б. Роль банковского проектного кредитования в активизации инвестиционной деятельности / Баймуратов У.Б., Омарбекова Г. // Банки Казахстана. - 2003. - №1. - С. 13-21
2. Славянский А. В. Управление проблемной задолженностью банка / Славянский А.В. // Аудит и финансовый анализ. - 2009. - N 1. - С. 303-308.
3. Кабушкин С.Н. Управление банковским кредитным риском Учебное пособие. – 4-е изд., стер. – Минск: Новое знание, 2007. - С.336.
4. Мельников В.Д. Финансы: Учебник. - Алматы, 2011. - С. 603
5. Ахметова Г.Т., Габдуллин Н.И., Сисенгалиева Ш.Б., Жамбылова Г.Ж. Методологические вопросы повышения эффективности управления затратами и доходами на предприятий // Вестник Атырауского государственного университета им. Х.Досмухамедова №2 (49) июнь, 2018. – С. 87-92.
6. Постановление Правления Национального Банка РК №69. от 24 апреля 2015 года.

Аннотация

Проблемные займы – это кредиты, обязательства по которым не исполняются со стороны заёмщика. Иными словами, заемщик не соблюдает условия платности по предоставленному ему договору займа в установленные сроки. Возникновение проблемных займов невозможно предотвратить полностью, так как, чаще всего, платежеспособность заёмщиков снижается в результате воздействия внешних факторов как экономических, так и других.

Основной целью БВУ в работе с проблемными кредитами, является уменьшение количества проблемных займов. Для достижения данной цели используются различные методики. К примеру, предоставление реструктуризации займам с небольшой просроченной задолженностью, классификация займов, создание провизий, рефинансирование займов в рамках госпрограммы и т.д.

Ключевые слова: проблемные займы, банки второго уровня, государственная программа, классификация займов, кредитный портфель, заемщик, аутсорсинг, цессия

Abstract

Problem loans are loans that are not fulfilled by the borrower. In other words, the borrower does not comply with the terms of payment for the loan agreement provided to him within the specified time frame. The occurrence of problem loans can not be completely prevented, since, most often, the solvency of borrowers is reduced as a result of external factors, both economic and other.

The main goal of BVI in dealing with problem loans is to reduce the number of problem loans. Various methods are used to achieve this goal. For

example, providing restructuring to loans with small overdue debts, classifying loans, creating provisions, refinancing loans under the state program, etc.

Keywords: problem loans, second-tier banks, state program, loan classification, loan portfolio, borrower, outsourcing, cession

FTAMP 10.07.23

Байсултанов А.Б., Мухамбеталиева М.Б.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
Атырау қ., Қазақстан Республикасы

Baisul@mail.ru

ҚҰРАМЫНДА ЕСІРТКІ ЗАТТАР БАР, ӨСІРУГЕ ТЫЙЫМ САЛЫНҒАН ӨСІМДІКТЕРДІ ЗАҢСЫЗ ЕГІП-ӨСІРУ ОБЪЕКТІСІ ТҮСІНІГІ

Аңдатпа

Осы ғылыми мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 300-бабымен көзделген «Құрамында есірткі заттар бар, өсіруге тыйым салынған өсімдіктерді заңсыз егіп-өсіру» қылмысының объектісінің түсінігі берілген. Авторлар қарастырылған қылмыстың объектісінің ұғымына шетелдік және отандық заңгер-ғалымдардың пікір-көзқарастарын ескере отыра тоқталып, осы қол сұғушылықтың затын анықтайды.

Негізгі сөздер: есірткі заттар, өсіруге тыйым салынған өсімдіктер, заңсыз егіп-өсіру, қылмыстың объектісі, қылмыстың заты, халықтың денсаулығы.

Құрамында есірткі заттары бар өсімдіктерді заңсыз өсіргені үшін жауаптылықты белгілейтін қылмыстық-құқықтық нормаларды дұрыс қолдану істелген қиянатты заңға сәйкес саралау қылмыстық қол сұғатын қоғамдық қатынастардың шеңберін және мазмұнын дәл анықтауға және қылмыстың объектісін дәл белгілеуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, қылмыстық құқық ғылымы есірткі нәрселерге байланысты қылмыстардың соның ішінде есірткілік өсімдіктерді заңсыз өсірудің объектісін қалай түсінетіндігі жайлы мәселе туады.

Қылмыстың объектісі – қылмыстық құқық теориясында күрделі де даулы мәселелердің бірі. Қылмыстың объектісі қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынас екендігі баршамызға белгілі. Бірақ бұл жалпы түсінік зерттеушілерге объектінің құрылысы мен мазмұнына әр түрлі сипаттама беруге кедергі болмайды. Ал тікелей объектіні анықтауда «қоғамдық қатынас» деген түсінікті кейбір кезде «мүлік», «мүдде» және тағы басқа түсініктерімен алмастырылады [1,6.56]. Мұндай келіспеушіліктің